

Amerikaanse toestanden

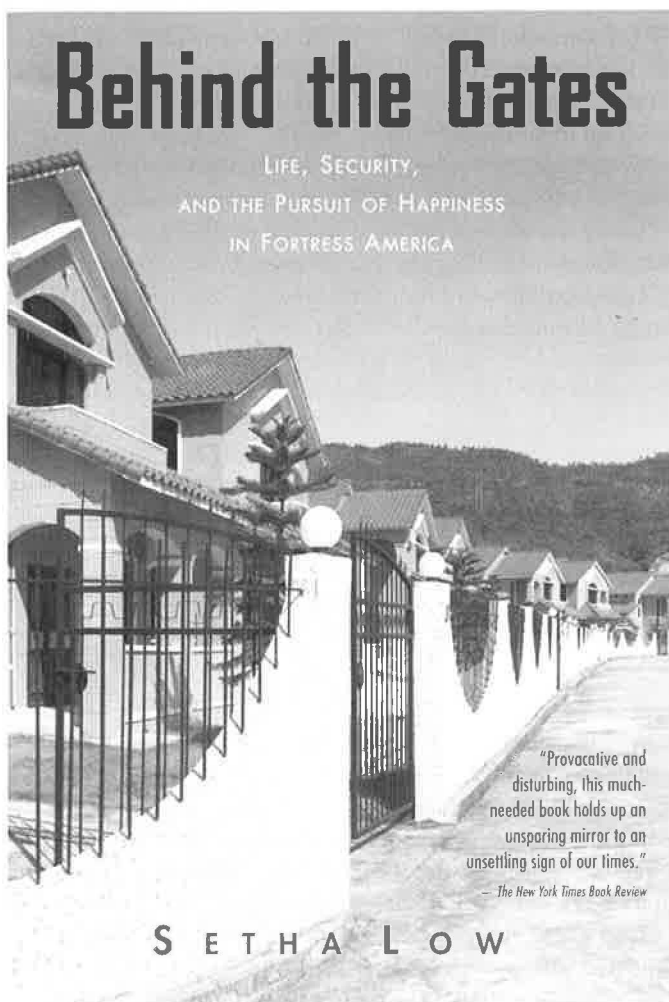
Setha Low (2004) *Behind the gates. Life, security, and the pursuit of happiness in fortress America.* New York en Londen: Routledge.

Lisan Wilkens (2004) *Staat Nederland open voor gesloten wonen? Een stadssociologisch onderzoek naar gated communities.* Doctoraalscriptie *Stadssociologie, Universiteit van Amsterdam.*

In de Verenigde Staten wonen naar schatting meer dan zestien miljoen mensen in gemeenschappen die door een muur, hekwerk en surveillance systemen zijn afgescheiden van de buitenwereld. Dergelijke 'gated communities' zijn inmiddels over de hele wereld te vinden: van 'beach resorts' in zuidelijk Afrika en golfparken in Dronten tot 'faux fortresses' in Noord-Amerika en gefortificeerde enclaves in Latijns-Amerikaanse metropolen. Hekwerkwijken worden ze door de Nederlandse vakpers wel genoemd, yuppenbunkers, soort-bij-soort wijken. Hoewel fysieke barrières tussen sociale groepen al geruime tijd deel uitmaken van de stedelijke ruimte – de middeleeuwse stad kende al zogenaamde 'walls of custom' – is de omheining van residentiële verblijfplaatsen in de wetenschap en journalistiek tot een 'hot topic' verklaard. Vanaf het midden van de jaren negentig verschenen talrijke boeken en artikelen waarin de 'gated community' wordt aangehaald als een vorm van 'new enclavism' en 'new defensiveness', die het proces van sociaal-ruimtelijke segregatie op dramatische wijze blootlegt. De opkomst van de nieuwe residentiële enclaves wordt wisselend geduid als een vorm van militarisering van de stedelijke ruimte (Mike Davis), van sociale uitsluiting (Peter Marcuse) en van ruimtelijke fragmentatie (Kristiaan Borret). Dergelijke beschouwingen zijn ingebed in een groot en normatief verhaal over de aftakeling van het publieke leven in de westerse stad. In de 'gated community', zo wordt ons voorgesteld, verschansen mensen zich. Bewoners keren de samenleving de rug toe en verwerpen, ontkennen en onderdrukken de heterogeniteit en complexiteit van het stedelijke leven. Maar hoe dramatisch zijn dergelijke gemeenschappen eigenlijk? Twee recente onderzoeken werpen, ieder vanuit een eigen invalshoek, een nieuw licht op het fenomeen. Vorig jaar verscheen een etnografische studie van Setha Low waarin eens niet het grote verhaal over het verval van het publieke stedelijke leven, maar de kleine verhalen achter de residentiële façades centraal staan. Voor het boek, waaraan acht jaar van onderzoek ten grondslag ligt, zijn interviews afgenomen met bewoners, bouwers, architecten, ontwikkelaars en verkoopmanagers in zes verschillende gemeenschappen in het zuiden en noorden van de Verenigde Staten. Low neemt in haar boek nadrukkelijk de positie in van de naïeve binnenstaander en verraadt daarmee het klassieke object van de etnograaf: het binnendringen in een andere, vreemde en exotische wereld. Het boek begint met enkele persoonlijke herinneringen aan haar vroege jeugd in Los Angeles en aan een bezoek aan haar zus in een 'gated community' in San Antonio: "I don't know, but Anna is my mirror image," schrijft Low over haar zus. "And as I begin to understand her, I will understand myself." Deze persoonlijke notities – de auteur tekent ook herhaaldelijk gesprekken op met haar man,

nichtjes en schoonouders - vormen het vertrekpunt van een zoektocht naar de psychologische en sociale betekenissen die aan de 'fortress mentality' ten grondslag liggen. Het boek is verdeeld in tien hoofdstukken, waarin steeds drie 'narrative voices' elkaar afwisselen. In ieder hoofdstuk volgt na een persoonlijke reflectie een interviewverslag waarin met oog voor detail de residentiële geschiedenis van de informant, zijn of haar interieur, kleding en gedragingen worden beschreven. Uit deze verhalen worden, bijna argeloos, uiteenlopende theoretische noties gedistilleerd. Het boek is in die zin, evenals het eerdere werk van Low, geen stringent theoretisch betoog, maar veeleer een losjes geschreven sociaal-psychologische etnografie.

Hoewel op de theoretische consistentie van haar betoog wel het een en ander is aan te merken, heeft het boek een belangrijke meerwaarde. Hier wordt eindelijk de neiging onderdrukt om de 'gated community' aan een normatief betoog te onderwerpen en haar juist als een significante uiting en betekenisvolle ruimtelijke strategie te analyseren. 'Gating', schrijft Low, is een 'act of self-enclosure'. Veel bewoners vinden in de 'gated communities' een mogelijkheid om gevoelens van emotionele zekerheid, intimiteit en bescherming uit de kindertijd te reconstrueren. Deze nostalgie naar een mythisch, ordelijk en ongecompliceerd verleden en naar bindende sociale netwerken wordt deels gedreven door een zekere morele paniek, die ook de opkomst en popularisering van de suburb mede bepaalde. Low duidt dergelijke vermijdingsstrategieën ook als een vorm van 'social splitting', waarbij bewoners zich, gevoed door culturele stereotypen, in psychologische zin verwijderen van mensen die de stabiliteit van een gemeenschap bedreigen. Muren, hekken en bewakers fungeren als psychologische buffers die noties van privacy en bescherming veilig stellen. Desondanks zijn veel bewoners waarmee Low spreekt teleurgesteld in de gemeenschap die zij in de beveiligde wooncomplexen aantreffen. "Gating," concludeert Low, "does not necessarily create community; it only selects for a certain type of person and level of income." Zo blijken veel bewoners in geringe mate betrokken te zijn bij de beslechting van conflicten in de gemeenschap of bij het bezoeken van publieke vergaderingen. De 'gated community' kenmerkt zich veeleer door een vorm van 'moral minimalism' waarin mensen slechts in geringe mate sociale contacten met elkaar onderhouden. Dergelijke noties vinden we ook terug in een scriptieonderzoek naar 'gated communities' in Nederland, dat Lisan Wilkens vorig jaar voltooide aan de Universiteit van Amsterdam. Wilkens' studie past in de toenemende aandacht voor het fenomeen in Nederland, ook onder studenten. In haar stadssociologische onderzoek, dat overigens herhaaldelijk naar Setha Low verwijst, verklaart Wilkens de opkomst van 'gated communities' in de Verenigde Staten aan de hand van het proces van versterkte segregatie dat zich uit in een toenemende sociale ongelijkheid, een sterke behoefte aan controle op en regie van de ruimtelijke omgeving en het verval van de openbare ruimte. De 'gated community' onderscheidt zich daar van bijvoorbeeld de immigrantengemeenschap, het getto of de villawijk door een samenspel van fysieke kenmerken (de afbakening van ruimte door middel van materiële barrières, surveillance en ontwerpstrategieën), politiek-bestuurlijke organisatie (de wijze waarop bewoners zich als collectief organiseren) en sociale samenstelling (een exclusieve woongemeenschap met een homogene bewonerssamenstelling). Wil-

De onderzoeken van Low en Wilkens werpen vragen op over de 'gated community' als cross-cultureel verschijnsel. Tussen de gemeenschappen blijken in zowel fysiek, bestuurlijk, sociaal als geografisch opzicht aanzienlijke verschillen te bestaan. Zo schrijft Low dat muren, hekken en bewakers in Latijns-Amerikaanse steden - zie de 'urbanizaciones privada', die er aan het begin van de twintigste eeuw al bestonden - onlosmakelijk verbonden zijn met de Spaanse koloniale architectuur. Het stedelijke landschap in de Verenigde Staten daarentegen is nooit door muren en hekken gedomineerd, maar veeleer door de wijde open ruimte en het dorpsgroen van suburbia. Low gaat ook herhaaldelijk in op de verschillen in schaal, ontwerp, geschiedenis en politieke oriëntatie tussen 'gated communities' in het noorden en zuiden van de Verenigde Staten. Ook Wilkens schrijft impliciet dat niet alle woonprojecten die zijn afgesloten of een gecontroleerde toegang hebben onder dezelfde noemer gebracht kunnen worden. De vraag rijst dan ook of het zinvol is om het Amerikaanse model als richtsnoer of uitgangspunt van analyse te nemen. 'Gated communities' zijn weliswaar een wijdverspreid fenomeen, vanuit de 'sunbelt cities' oprukkend naar de rest van de wereld, maar zijn altijd ingebed in een lokale context. De muur, het hek en de intercom zijn, om kort te gaan, culturele artefacten, die voor iedere groep en op iedere plek verschillende sociale betekenissen met zich dragen.

LEEKE REINDERS

kens stelt vast dat van 'gated communities' naar Amerikaans model in Nederland geen sprake is. Twee casestudies (het Amsterdamse villaplan Osdorperweg en de Arubapier in de Eilandenbuurt van Almere) vertonen volgens haar in oppervlakkige zin wel gelijkens met het Amerikaanse concept, maar wijken er op essentiële punten van af. Zo zijn fysieke barrières als hekken en slagbomen wel gangbaar in recreatieparken en kleinschalige woonprojecten, maar komen door hoge hekken en muren afgesloten woonwijken in Nederland niet voor. In Nederland is bovendien de invloed van projectontwikkelaars op het uiterlijk en beheer van de omgeving (of van het sociale gedrag in een gemeenschap zoals in Amerika) uiterst gering. In sociaal opzicht hebben Nederlanders volgens Wilkens geen sterke drang tot afsluiting van de buitenwereld. Zo is in de Eilandenbuurt van Almere, op een sieradenparty en een tweejaarlijkse schoonmaakdag na, nauwelijks sprake van gemeenschappelijke activiteiten. Veel bewoners nemen het ook niet zo nauw met de regels en hondenpoepkwesties blijken ook op exclusieve woonlocaties de gemoederen bezig te houden. Waar Low schrijft over 'moral minimalism' schetst Wilkens de omgangsvormen in de onderzochte projecten ook als een 'cultuur van non-participatie'. Het onderzoek van Wilkens ont dramatiseert hiermee, net als dat van Low, het idee van de exclusieve woonlocatie als een 'single-minded space'. "Je komt thuis en je bent moe," zegt een van de bewoners van het Villaplan Osdorperweg, in de volksmond ook wel het Indianendorp genoemd. "Je zet je auto neer, en je hoeft ook niet te zoeken naar een plaatsje, dat is het voordeel, en je gaat naar binnen toe en je hebt het gehad."

Voor wie geïnteresseerd is in het thema 'gates communities' en daar graag meer over wil lezen: de redactie bereidt momenteel een aantal artikelen over dit onderwerp voor, te verschijnen in nummer 5 van 2005.